

לביתך נאווה קודש

אסופת מאמרים בנושא הנישואין והמשפחה היהודית
פרקי זיכרון לזכר נאווה אפלבאום הי"ד

אלול, תשס"ה

הוא בכך שהיא תמיד רעננה. אנו מברכים את הזוג בברכה הכפולה - "אחווה ורעות": שהקשר ביניהם אחרי הנישואין יהיה קשר דם, קשר סגולי, אך גם שקשר זה לא יישחק. שתמיד תישאר בחינה של רעות בתוך קשר האחווה שנוצר עם הנישואין.

* * *

הברכה השישית - "שמח תשמח רעים האהובים" - היא כנגד האירוסין, ואילו הברכה השביעית - "משמח חתן עם הכלה" - היא כנגד הנישואין.

כידוע, הנביא הושע (ב, כא) מנבא "וארשתוך לי לעולם". אולם לאחר האירוסין מגיעים הנישואין, והם מצבו של הזוג לעולם. מדוע, אפוא, מנבא הושע על אירוסין לעולם? הראי"ה (עולת-ראיה ח"א עמ' לה) מסביר שיתרונם של האירוסין הוא בכך שהם אינם סופיים. הנישואין, לעומתם, מהווים כבר קשר ממשי, קבוע ומעשי.

כידוע, בחיי הנישואין יש הרבה צדדים מעשיים. הרבה פעמים, הצרכים המעשיים עלולים להשכיח מבני הזוג את הערך הפנימי של נישואיהם, המתבטא דווקא בתקופת האירוסין. הברכה השישית מבארת את שורש הקשר, הבא לידי ביטוי באירוסין, והברכה השביעית מבררת את האופן שבו שורש הקשר בא לידי ביטוי בקשר הממשי - בתקופת הנישואין.

המספר עשר - עשר לשונות הברכה שבהן אנו מברכים את החתן והכלה - מסמל את עולם העשייה - עולם הטבע. את כל האידאליים של הברכות הקודמות, על בני הזוג הטריים לממש בנישואיהם הלכה למעשה. אולי לכן יש העונים אחרי הברכה השביעית "ומצליח" - יהי רצון שבני הזוג יצליחו לעשות זאת, ויזכו להקים בניין עדי-עד, בית נאמן בישראל.

חרב פרופ' דניאל שפרבר

נשיא המכון הגבוה לתורה, אוניברסיטת בר אילן

שמירה לכלה כנגד המזיקים

במסגרת החתונה על-פי מנהג יהודי אפגניסטן אנו קוראים כדלהלן:

בתום הקידושין סעדו את לבם החתן ושאר הקרואים בעוף ובלחם, אך הכלה, שצמח כל אותו יום, נותרה בצומה. אחר-כך יצא החתן בלוויית שושבינו אל ביתו, והכלה השתתתה כמה שעות בבית הוריה כדי להיפרד מהם. לעת ערב באו מבני משפחת החתן להוביל אותה בתהלוכה עליזה אל ביתו, ושם נערכה חגיגת החתונה. התהלוכה התנהלה לאורך של עששיות ואבוקות ולצלילי תזמורת, כשהיא נעצרת שוב ושוב ליד בתיים של קרובים שביקשו לכבד את הכלה, להגיש לה יין ופירות, להזות מי ורדים ולפזר עליה את עליהם. בכל תחנה כזאת נהגו להבעיר מדורה והקהל רקד סביבה. ליד בית הכנסת נעצרה התהלוכה: מנגד הגיע החתן ודרך על כף רגלה של הכלה (פאלקתכנון). כאות לעליונותו ולשלטונו בבית. על סף ביתה החדש של הכלה, שאותו היה עליה לעבור ברגל ימין, נשחטה בדרך-כלל תרנגולת של כפרה. אם נערכה באותו יום חתונה נוספת בעיר, היתה הכלה נוטלת את ידיה תוך שהיא סופרת עד שישים כנגד עין הרע.

הרבה יש להעיר על מכלול המנהגים שהוזכרו בקטע זה, כגון הזאת מי ורדים, דריכה על כף הרגל, שחיטת התרנגולת של כפרה וכו'.² אבל כאן נתעכב רק על

1 על-פי "בואי כלה: מנהגי אירוסין וחתונה של יהודי אפגניסטן", בעריכת נעם ברעם בן-יוסף, מוזיאון ישראל, ירושלים 1997, עמ' 67.

העניין האחרון שנוכר, והוא ספירת שישים כנגד עין הרע. ובכן, מה מקורה של ספירה זו, ומה סגולתו של מספר שישים?

הנה בגמרא שבועות טו ע"ב נאמר: "ואומר 'יושב בסתר עליון'... עד 'כי אתה ה' מחסי' (עליון שמת מעונך)³ וגו'". וכן הוא אצל ר' דוד אבודרהם (מהר" ירושלים תשכ"ג, עמ' לג) בסדר קריאת שמע על המטה, אלא שמוסיף הוא ומסביר: "לפי שיש עד 'מחסי' שישים תיבות, כנגד שישים אותיות שיש בברכת כהנים, ועליהם נאמר 'הנה מטתו שלשלמה, שישים גברים סביב לה'⁴. וכן הוא בסידור השל"ה לקריאת שמע על המטה, שכתב שיאמר שיר של פגעים (הוא תהילים צ"א) מן "יושב בסתר עליון" עד "כי אתה ה' מחסי", ועוד הוסיף:

והענין הוא כי יש ס' תיבות במזמור "יושב בסתר" עד "ה' מחסי". וכן יש ס' תיבות במזמור "ה' מה רבו צרי" עד "לה' הישועה" (תהילים ג, ב-ט)⁵. וכן יש ס' אותיות בברכת כהנים.

(סידור השל"ה השלם שער-השמים, ירושלים תשנ"ה, ח"א, עמ' תרא)

יש באמירות אלו משום חידוש גדול, משום שקוטעות הן פסוקים באמצעותם, וקטיעת הפסוק באמצעו היא בניגוד לכלל ההלכתי הידוע, "כל פסוק דלא פסקיה משה - אנן לא פסקינן ליה" (ברכות יב ע"א)⁶. אלא שככל הנראה, מספר זה של שישים

2 חלק מן הדברים נידונו ב"מנהגי ישראל" ח"ח (בדפוס). והשווה בספרו של יצחק אבישור, "החתונה היהודית בבגדאד ובבנותיה", ח"א, חיפה תש"ז, עמ' 11 על התהלוכה ועמ' 115 על התרגולת.

3 ראה דקדוקי-סיפרים שם, עמ' 26 אות צ, שהמילים המוקפות אינן בכתבי היד ובראשונים.

4 וכן הוא בריטב"א לשבועות שם, ועוד.

5 גם הוא "שיר של פגעים". ראה ירושלמי שבת פ"ז סוף ה"ב. על סידור זה ועל הוצאה זו, ראה במבוא עמ' 27 ואילך. וראה מה שכתבתי במנהגי-ישראל ח"ז, עמ' נז והע' 53. וראה מה שכתב J. Trachtenberg, בספרו Jewish Magic and Superstition: A Study in Folk Religion, פילדלפיה, 1961, עמ' 112-113, 244.

6 וכן תענית כז ע"ב; מגילה כה ע"א; מגן-אברהם או"ח תכ"ב, ה; נשמת-אדם כלל ה' ס"ב; וכו'. וראה מה שכתבתי במנהגי-ישראל ח"א עמ' צח; ח"ב עמ' קנח-קנט, קסג-קסה.

האותיות שבברכת כוהנים היה כל-כך משמעותי ויש בו משום שמירה כה מעולה, עד כדי דחיית הכלל ש"כל פסוק דלא פסקיה משה - אנן לא פסקינן ליה". ומה נאה ומה יאה הדבר לחתום במילים כגון "מחסי" ו"הישועה" באותם מזמורים שאמירתם היא סגולה "להבריא את הפגעים והמזיקין" (תלמידי רבנו יונה, שבועות שם), או כלשונו של בעל התניא-רבתי (תפילת ערבית של מוצאי שבת), "שיש בו תפילה להימלט מן המזיקין..."⁷.

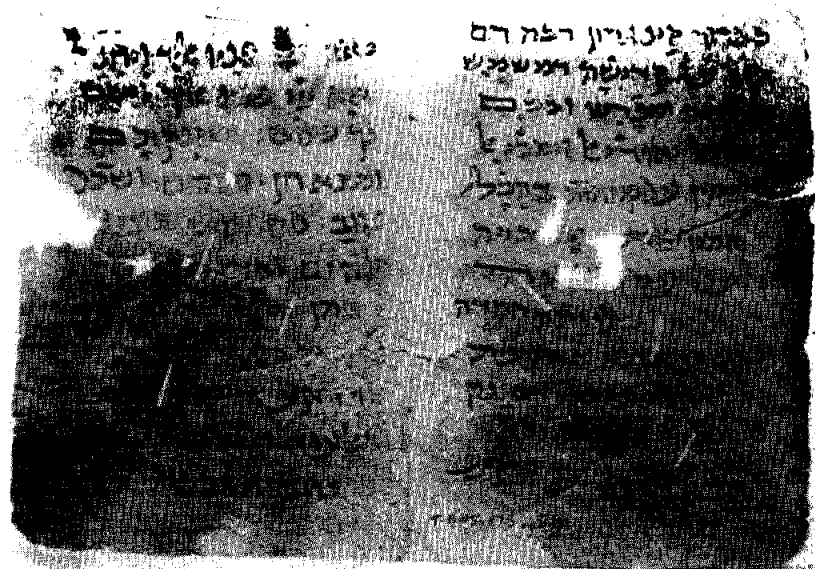
הקשר בין שישים הגיבורים השומרים על מיטתו של שלמה לבין שישים האותיות שבברכת כוהנים, שאף הן שומרות על האדם מפני המזיקין, בא לידי ביטוי בהשבעה מאגית אחת שפרסם C. D. Isbell בספרו Corpus of Aramic Incantation Bowls, עמ' 66⁸, וז"ל:

אסותא מן שמיא לביתיה ולאִיסקופתיה דאשתר מהאדוך וכל שום דאית ליה בישמיה דיהוה קדש אילאה רבא דישראל דהוא אמר והוי הנה מטתו שלשלמה שישים גיבורים סביב] לה מגיבורי ישראל. יברכך יקוק וישמרך, יאר יקוק פניו אליך ויחונך, ישא יקוק פניו אליך וישם לך שלום. אמן אמן סלה, מיפר אותיות בית דין וקוסמים יהולל⁹.

7 על הסגולות המיוחדות של מזמורים אלה ראה בסידור צלותא-דאברהם לר' אברהם לנדא, ושם בשירותא-בצלותא מאת ר' יעקב ורדיגר, ח"ב, תל-אביב תשכ"ב, עמ' תחכד-תחכט.

8 SBL Dissertation Series 17, Missoula Montana 1975, עמ' 146.

9 המהדיר לא עמד על הקשר שבין שישים הגיבורים לברכת כוהנים. במנהגי-ישראל ח"א, עמ' רסח כתבתי: "על מספר שישים, ראה עוד בספרם של J. Naveh & Shaked, Amulets and Magic Bowls: Aramic Incantations of Late Antiquity, ירושלים וליידן 1985, עמ' 206. ואכן שם העירו: 'The number is fairly widespread in magic texts, Sometimes 'sixty' together with eighty', ועוד ציינו לספרו של J. A. Montgomery, Aramic Incantation texts from Nippur, פילדלפיה 1913, מס' 19, וכן לספרו של E. M. Yamuchi, Mandaic Incantation Texts, ניו הייבן 1967, מס' 20, 27. ואולם "שישים" שם מבוסס על שיר-השירים ר, ח, "שישים המה מלכות ושמונים פלגשים ועלמות אין מספר", ועל כן הוא מופיע לפעמים יחד עם "שמונים", ואין לו עניין לשישים שלנו. וראה מה שכתבתי בספרי Magic and Folklore in Rabbinic Literature, רמת-גן 1994, עמ' 100-102. וראה עוד מה שכתב E. A. Wallis, בספרו Amulets and Talismans², ניו-יורק 1961, עמ' 440 על מספר שישים, ואין עניינו לכאן.

תמונה מס' 1

תמונה מס' 2

אכן, ברכת כוהנים עצמה נחשבה כבעלת יכולת שמירה מיוחדת וראשי תיבותיה הפכו ל"שם קדוש" השומר בפני המזיקין, וצורתה: יי יפ אוי יפא ולש¹⁰. ויש והיא מופיעה במלואה בקמיעות שמירה¹¹, יחד עם פסוקים אחרים, כגון ראשי תיבותיו של מזמור קכ"א: "שיר למעלות אשא עיני אל ההרים", שבו הפסוקים "הנה לא יגום ולא יישן שומר ישראל. ה' שמרך ה' צלך על יד ימינך... ה' ישמרך מכל רע ישמר את נפשך. ה' ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם" (ה, ה, ז, ח), ולאחר ברכת הכוהנים הפסוק הבא בבמדבר שם (ו, כו) בראשי תיבות: ואשעביוא = "ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם".

נראה, אם כן, כי ספירה זו של שישים על ידי הכלה בעת נטילת ידיה המכוונת כנגד עין הרע הינה הד עצום לאותה מסורת קדומה המעניקה למספר שישים סגולה מיוחדת בשמירה כנגד המזיקים. ואכן, הכלות זקוקות לשמירה בפני המזיקין, גם לפני החופה וגם לאחריה, בהיכנסן לסעודה¹².

לשימוש נוסף בברכת כוהנים בקמיעות לשמירה וכו', ראה בספרם של P. Shafer & S. Shaked, *Magische Texte aus der Kairoer Genize*, ח"ג, טיבינגן 1999, עמ' 162, 166 [תמונה מס' 1] וכן בז"א מסדרה זו בעריכתם, 1994, עמ' 215, 218, נוה ושקד שם, עמ' 238 וכו'.

10 ראה בספרו של T. Schrire, *Hebrew Amulets: Their Decipherment and Interpretation*, לונדון 1966, עמ' 132 מס' 69 [תמונה מס' 2], 134 מס' 19 (שומרוני). והשווה שם עמ' 103-100.

11 שם עמ' 167 מס' 46, והו קמיע מכורדיסטן(?).

12 על הדרכים השונות לשמור על הכלה, ראה בספרו של טרכטנברג, עמ' 160 - רעשים לפני החתונה וכן שבירת כלי חרס להברית מזיקין, ושם עמ' 121 - הקפת הכלה מתחת לחופה כשמירה בפני המזיקין, וכו'. וראה בספרו של אבישור, עמ' 119 - זריקת שיפורים "לשים לאל את השפעת הרתוחה הרעות", ושם עמ' 120-124, "מזיקים ואמצעים כנגדם", וכן בספרו של הר"ש ליברמן, "יוזנים ויוזניות בארץ-ישראל", ירושלים תשנ"ג, עמ' 79, על מטלית שהורה על ראש הכלה והחתן כאחד, כדי שידאו כאבלים וכו'.